

פרשת מקץ

הרב זאב ויטמן

מדוע התנכר יוסף לאחיו?

מחמת ההנחה הראשונית שהתנהגות זו איננה הולמת את דמותו של יוסף הצדיק כפי שמצטיירת בעינינו:

1. פגיעה באביו. אם מטרת יוסף הייתה לנקום באחיו על מעשיהם, הוא לא היה פועל באופן שפוגע באביו הזקן, מדאיג אותו ומעציב את ליבו הרבה יותר מאשר את אחיו.
2. רגשותיו של יוסף. לאורך כל הדרך נראה, שיוסף כובש את רחמיו לאחיו והוא מתקשה להתאפק מלבכות. גם בשעה שהוא מתנכר כלפיהם, הוא נזקק לבטא את אהבתו וחייבתו לאחיו בהתנהגות רכה, חומלת ואוהבת. דבר זה מלמד שהוא פועל מתוך מטרה מסוימת ללא שנאה או עוינות כלפי אחיו. אי השנאה מתבטאת בהחלטתו לשחרר את כל האחים ולהחזיק רק את אחד מהם במשמר, בהזמנתו אותם לאכול איתו, ובנתינת מתנות. נחמה לייבוביץ לומדת מכל זה שמעיו של יוסף הומים לאחיו והוא איננו שונא אותם כלל וכלל. היא מוסיפה, שלאחר מות אביו אומר יוסף לאחיו שלא יראו מפניו כי הוא איננו א-לוהים הראוי להעניש, וכל מה שקרה היה בסופו של דבר לטובה (בראשית נ', י"ט-כ"א). לדעתה, התנהגותו האצילית של יוסף איננה מתיישבת עם המחשבה שהוא נוקם באחיו, ועוד על חשבון אביו.
3. זכירת החלומות. כנימוק למעשיו ולהתנכרותו מקדימה התורה ואומרת "וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִרְגָּלִים אַתֶּם...". (בראשית מ"ב, ט'). התורה לא כותבת "ויזכור יוסף את השלכתו לבור", או "את רצונם להורגו", "את תחנוניו שלא נשמעו", אלא רק את החלומות.

המחויבות להגשמת החלומות

על בסיס הפסוק האחרון שראינו, המדגיש את זכירת החלומות, מסביר הרמב"ן שהמניע של יוסף הוא מחויבותו להגשים את חלומותיו. יוסף ראה את חלומותיו כנבואה וכהדרכה א-להית שעליו לפעול להגשמתה. כאשר יוסף רואה שבנימין לא מגיע עם אחיו, הוא פועל באופן שיחייב אותם לחזור עם בנימין, כדי שהחלום בו אלומות כל אחיו משתחוות לו (בראשית ל"ז) יתגשם במלואו.

רש"י מפרש את הפסוק "ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם" כך: "וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו" (בראשית מ"ב, ט' ד"ה אשר). הרמב"ן, לעומתו, מפרש משמעות הפוכה – יוסף זוכר את חלומותיו ומבין שלא

עליית יוסף ונפילת האחים

פרשת וישב מתארת את ירידת יוסף מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. כך, מבן זקונים אהוב ומועדף הופך יוסף לאח שנוא ונרדף המושלך לבור במגמה להרוג אותו, ובהמשך הוא נמכר לעבד ולאחר מכן אף מושלך לבור בית האסורים. הפרשה מסתיימת במבוי סתום וקשה מאוד מבחינת יוסף, כאשר גם תקוותו ששר המשקים יביא להוצאתו מהבור נכזבה כשהלה שוכח את יוסף לאחר שחרורו מבית האסורים.

פרשת מקץ, לעומת זאת, מתארת את עלייתו המפתיעה והמטאורית של יוסף מבור בית האסורים לכס המלכות. בפרשה מקץ נהפך יוסף לאיש החזק ביותר במצרים שעל פיו ישק כל דבר, מתפקד כמשנה למלך וכמנהל את כל ארץ מצרים וכלכלתה האדירה. כפי שאמר פרעה:

"וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל יוֹסֵף אֲנִי פְרֹעֶה וּבְלִעְדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רִגְלוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם"

(בראשית מ"א, מ"ד)

במקביל לעליה זו של יוסף מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, מתארת פרשת מקץ את ירידת אחי יוסף ירידה אחר ירידה. בפרשה, אחי יוסף הולכים ומסתבכים כתוצאה ממעשי יוסף והתנכרותו כלפיהם, עד שבסיום הפרשה הם ניצבים בפני מבוי סתום וקשה עד מאוד מבחינתם, לאחר שגביע יוסף מתגלה באמתחת בנימין. בנקודה זו, מבינים האחים שבנימין שוב לא יוכל לשוב איתם לאביהם בארץ כנען, והם לא מעלים על דעתם כיצד אביהם והם יוכלו לשרוד בשורה קשה זו.

אחת השאלות המעיקות, הכבדות והלא פשוטות בפרשת מקץ מנוסחת בחריפות על ידי האברבנאל:

"למה התנכר יוסף לאחיו ודבר אתם קשות והלא היה זה לו עוון פלילי בהיותו נוקם ונוטר כנחש? והם אם חשבו עליו רעה, א-להים חשבה לטובה ומה לו להינקם אחרי עשרים שנה?... ואביו הזקן שבע רוגז ומלא דאגות איך לא חמל עליו והרבה צער על צער?" (בראשית מ"א, נ"ד ד"ה השאלה ה-ד')

יוסף איננו נוקם באחיו

אולם, אף שהקריאה הראשונית עלולה ליצור רושם שיוסף אכן נוקם באחיו על מעשיהם ומשיב להם כגמולם, קריאה מדוקדקת ומדויקת יותר מגלה שהדבר לא סביר ולא רק

על כך ניתן להוסיף, שלא רק שיוסף בודק את נאמנותם לבנימין, אלא הוא גם נותן לאחיו הזדמנות לכפר על עוונם כלפיו, נותן להם אפשרות לעשות "תשובת המשקל" באופן התנהגותם כלפי בנימין. יוסף מעביר לאחיו "סדרת חינוך" ובוחן על ידי יחסם לבנימין האם הם חזרו בתשובה.

נחמה לייבוביץ מצטטת את דבריו של בעל "עקדת יצחק" השולל מכל וכל את גישת הרמב"ן. לדעתו של בעל עקדת יצחק, החלומות לא נועדו על מנת להגשים ואין בכך כל תועלת וכל תכלית. גם אם כן, מדגיש בעל עקדת יצחק, אין זה מצדיק לחטוא כנגד אביו. כך כותב:

"והחלומות – הנותן חלומות יגיש פתרונם"

ולא נחה דעתו עד שהוסיף וכתב:

"גם שתראה סכלות עצומה שישתדל האדם לקיים חלומותיו"

נחמה לייבוביץ עצמה איננה מקבלת את דברי בעל עקדת יצחק. נחמה מוכיחה, ממקרים שונים, שהחלומות במקרא כן נועדו על מנת שהחולם יפעל להגשמתם. אולם, גם דעתה של נחמה לייבוביץ לא נחה מפרושו זה של הרמב"ן, משום שלדעתה יוסף היה צריך למצוא דרך להגשים חלומותיו מבלי לצער את אביו ולפגוע בו.

לאור זאת, היא מאמצת רק את הכיוון אותו מציע הרמב"ן בהסבר מעשה הגביע, כיוון לו מסכימים גם האברבנאל וגם בעל עקדת יצחק. לפי כיוון זה, כאמור, יוסף פועל מההתחלה על מנת לבדוק אם אחיו חזרו בתשובה, וייתכן גם כדי לתת לאחים הזדמנות לכפר על עוונם בתשובה שלימה, כאשר ימסרו נפשם על הצלת בנימין אחיהם.

טעותו של יוסף

גישה חדשנית ומודרנית, המוצגת על ידי כמה כותבים בני זמנינו בווריאציות שונות, מציעה להסביר את מעשי יוסף כנובעים מהחלטה להתנתק מאחיו ומבית אביו. לגבי הסיבה להחלטתו זו, ישנם נימוקים שונים.

הרב יואל בן נון העלה, במגדים א', את הרעיון שהחלטתו זו של יוסף מקורה בטעות. יוסף טועה לחשוב שהוא נדחה מבית אביו כפי שנדחו ישמעאל ועשו, ושמיכירתו הינה על דעת אביו. העובדה שאביו עצמו שלח אותו לראות את שלום אחיו, מעלה אצל יוסף את האפשרות שיעקב תכנן שהאחים ידאגו להרחקתו מבית ישראל. מכיוון שיוסף לא מודע כלל לתרמית האחים עם הכתונת הטבולה בדם השעיר, הוא לא מבין מדוע אביו לא בא לפדות אותו או לחפש אחריו. לאור מחשבות אלו מגיע יוסף למסקנה שאביו כנראה שוכנע על ידי האחים שאין מנוס מלהרחיק את יוסף, כפי שהורחקו ישמעאל ועשו.

בעקבות זאת, יוסף משלים עם המציאות כפי שהוא טועה לראותה, ומחליט לבנות את חייו מחוץ לבית אביו. בהתאם לכך, קורא יוסף לבנו הבכור מנשה בנימוק "כי נשני א-

נתקיים אחד מהם בפעם הזאת. כעת השתחוו לפניו רק עשרה מאחיו, ואילו על פי החלום הראשון כל אחיו ישתחוו לו, והחלום השני מלמד על השלב הבא בו ישתחוו לו כל בני משפחתו כולל אביו. מכיוון שיוסף לא ראה את בנימין עמהם, הוא חשב על תחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם את בנימין אחיו אליו, ויוכל לקיים החלום הראשון תחילה.

הרמב"ן מיישב בכך גם את תמיהתו הגדולה:

"כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו, ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון?!" (שם ד"ה ויזכור)

לטענת הרמב"ן, יוסף מבין שהחלומות לא נועדו להודיע לו את העתידות על מנת לספק את סקרנותו וכדומה, אלא נועדו להדריך אותו לפעול בהתנהגותו ובהנהגתו באופן שיביא להגשמתם. על כן, יוסף ממתין בסבלנות שתגיע השעה בה הוא יעלה לגדולה ואחיו יזדקקו לעזרתו ולתמיכתו. כאשר הוא רואה שבנימין איננו איתם, הוא פועל להגשים את החלום במלואו.

הרמב"ן, נאמן לשיטתו, מסביר שלאחר שהחלום הראשון התקיים, יוסף מתגלה לאחיו ומבקש מהם להביא את אביו – על מנת לקיים גם את החלום השני בו משתחווים לו השמש והירח.

הקושי ממעשה הגביע

הקושי הגדול על הסבר זה של הרמב"ן הוא סיפור הגביע. סיפור זה איננו מקדם את יוסף למימוש החלומות, והוא נראה כנקמה וכנסיון מקיום החלומות. תכלית המעשה, כך נראה, הינה ניתוק סופי ומוחלט מהאחים. כפי שאומר יוסף לאחיו בפסוק האחרון בפרשתנו:

"וַיֹּאמֶר... הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגִּבֵּעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה לִּי עֶבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם" (בראשית מ"ד, י"ז)

ולולי נאום יהודה, ובעקבותיו החלטתו של יוסף להתוודע לאחיו, היו האחים חוזרים לאביהם לכנען ויוסף היה נשאר עם בנימין במצרים.

כדי ליישב זאת, נזקק הרמב"ן להסבר אחר להתנהגות זו של יוסף. לדעת הרמב"ן, כוונת יוסף הייתה לבדוק את נאמנות האחים לבנימין. יוסף חשד וחשש

"שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו, ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימין אולי ישלחו בו ידם, עד בדקו אותם באהבתו"

(רמב"ן בראשית מ"ב, ט' ד"ה גם הענין)

"כיוון שראה יוסף את עצמו בכך (את הצלחתו הגדולה בבית פוטיפר) התחיל אוכל ושונה ומסלסל בשערו ואומר ברוך המקום שהשכיחני בית אבי"

(תנחומא וישב ח', ח')

הנשקה סבור, כאלדד, שיוסף החליט שאין סיכוי לשוב לבית אביו ולכן הוא מחליט להתערות בחברה המצרית. הסיבה שיוסף מתנכר לאחיו היא אי רצונו לחזור אליהם ולראות שוב עמל, סבל וצער. יוסף הוא כעת משנה למלך ומבחינתו אין לו ולא כלום עם אחיו ובית אביו.

התייצבותם של אחיו בפניו מעלה בראשו של יוסף את הרעיון לנצל זאת על מנת להביא אליו את בנימין, באמצעות תרגיל המרגלים ותרגיל הגביע, ולהשאירו אצלם. בכך, ביקש יוסף לבנות יחד עם בנימין את משפחתם במצרים המבטיחה, ולזנוח את שאר המשפחה. רק כאשר יהודה מצליח לתאר בפניו את סבלו של יעקב אביו, שוב יוסף לא יכול להתאפק וחוזר בתשובה וחוזר להתאחד עם בית אביו.

פרופסור אלדד איננו רואה בהתגלותו של יוסף לאחיו ולאביו ובהתאחדותו איתם מחדש את תשובתו השלמה של יוסף. זאת, כיוון שגם כעת הוא איננו שב לבית אביו אלא מביא את בית אביו כולו אליו למצרים. במילים אחרות, הוא אמנם מתאחד עם בית אביו אך לא מוותר על מעמדו וישיבתו בארץ מצרים אלא קורא לאחיו ולבית אביו לבוא אחריו למצריים ולהנות מהשפע שיש למעצמה זו להציע.

אלדד, נאמן לשיטתו הרואה ביוסף את אב הטיפוס של היורד המבקש להיטמע במצרים, מסביר כך גם את תוצאותיה של ירידה והיטמעות זו. כפי שנראה, ירידה זו הביאה בסופו של דבר לשעבוד, עינוי ורצח ילדים. רק בעקבות היד הקשה והזרוע הנטויה, שניחתה גם כלפי עם ישראל שסבל במצרים, ניתן היה לנתק את העם מהגלות והתרבות בה הוא רצה להיטמע.

[במגדים ה' העיר פרופסור יעקב שפיגל שהרעיון המובא בחלק זה מקורו עוד לפני דורנו. הרעיון, לפיו יוסף טועה לחשוב שאביו שותף במכירתו ועל כן שלחו לאחיו כדי שהם יענישו אותו ומגלה את טעותו זו רק בנאום יהודה, הועלה כבר לפני כמאה שנה ע"י "שפ"ן הסופר"¹ - שכתב אותו בסוף השמטות הירושלמי על זרעים "כדי שלא להוציא את הגיליון חלק".]

שתיקתו של יוסף

גישות מחודשות אלו עוררו פולמוס ער וסוער. הרב יעקב מדן והרב חנן פורת חלקו עליהן בחריפות רבה. במגדים ב', תקף הרב יעקב מדן את גישתו של הרב יואל בן נון ומקשה עליה קושיות אין ספור. בדבריו, מחזק ומבסס הרב מדן את גישת הרמב"ן, האברבנאל ובעל העקידה הרואה בכל מעשי

לוהים את כל עמלי ואת כל בית אבי" (בראשית מ"א, נ"א). בפסוק זה יוסף מודה לא-לוהים על שהוא השכיח ממנו את צערו, מצוקתו ואת בית אביו.

יוסף עומד על טעותו רק כאשר הוא שומע את דברי יהודה האומר לו בעומדו לפניו לבקש על בנימין:

"וַיֹּאמֶר עֲבָדְךָ אֲבִי אֱלֹהֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה לִּי אִשְׁתִּי: וַיֵּצֵא הָאֱחָד מֵאֵתִי וְאָמַר אֶךְ טָרֵף טָרֵף וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנֶּה: וְלִקְחָתֶם גַּם אֶת זֶה מֵעַם פְּנֵי וְקָרְהוּ אֶסּוֹן וְהוֹרְדְתֶם אֶת שִׁיבְתִי בְרָעָה שְׂאֵלָה:"

(בראשית מ"ד, כ"ח)

רק כעת מבין יוסף שאביו כלל איננו שותף למכירתו, והוא כלל לא ידע עליה. מדברי יהודה מסיק יוסף שאביו חשב שהוא נטרף, והעובדה שאביו לא מחפשו נובעת מבטחונו שהוא כבר איננו בין החיים. ייתכן שיוסף גם מבין שהאחים רימו את אביו בהציגם לפניו מצג שווה כאילו הוא נטרף. ברגע שהוא מבין שחלה כאן טעות איומה וכל מחשבותיו בנוגע להדרתו ולהרחקתו מבית אביו וליחסו של אביו אליו התבססו על טעות – הוא מתגלה לאחיו ומבקש להתאחד באופן מייד עם אביו.

האם יוסף הינו "יורד" הראשון?

בכיוון דומה, אך ביקורתית הרבה יותר כלפי יוסף, הלך עוד קודם פרופסור ישראל אלדד, בספרו הגיונות מקרא. פרופסור אלדד ראה ביוסף דגם ל"יורד", המוצא לפתע בארץ נכריה מזור לכל צרותיו וקשייו ומבקש להיטמע בארץ זו ולהתנתק לחלוטין מבית אביו, ממורשתו ומתרבותו.

פרופסור אלדד בונה עוד יותר על השם מנשה, המגלה לנו את רצונו ושאיפתו האמיתית והכנה של יוסף לשכוח את בית אביו ולהתנתק ממנו. יוסף מבין שכל עוד הוא היה בבית אביו הוא סבל מאחיו, וכל עוד הוא היה נאמן לבית אביו ולתרבותו הוא סבל גם במצרים. כעת, משגילח את זקנו, החליף את שמלותיו ושמו והפך להיות משנה לפרעה, הוא זוכה לשכוח את צרותיו, עונוי ובית אביו. אלדד מסיק מכך שיוסף כלל לא מתעניין באביו ובגורלו ושהוא מחליט במודע לשכוח את בית אביו ולהתנתק ממנו.

גם שמו של אפריים מבטא את הרגשת הרווחה וההודיה שחש יוסף ב"מולדתו" החדשה -

"וְאֵת שֵׁם הַשָּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי הִפְרִנִי אֱ-לֹהִים בְּאֶרֶץ עֵנִי" (בראשית מ"א, נ"ב)

מדברים אלו עולה שליוסף טוב כעת והוא לא מעוניין לחדש את הקשר עם אביו ועם ביתו. כל התרגיל עם הגביע, לפי כיוון זה, נועד להשאיר אצלם את בנימין אחיו לצידו במצרים וששאר האחים יחזרו לאביהם לארץ כנען.

גם פרופסור דוד הנשקה ממשיך קו זה של פרופסור אלדד ומביא אף מאמרי חז"ל התומכים בכיוון חריף זה:

1 שמואל שרגא פייגנזון, שהיה מנהל דפוס האלמנה והאחים ראם.

בחירות, צעקות והמולה ... אחינו יוסף מה זכה שתיתקן - "ולך דומיה תהילה".

עלילת הגביע

אולם, למרות הדברים של חנן פורת, שהינם שובי לב בעוצמתם הרוחנית ובלשונם הכובשת והפיוטית הנובעת מנפשו הגדולה, האצילית והעדינה של חנן זצ"ל, ולמרות המאמר המקיף והמתייחס לכל פרט ופרט של הרב יעקב מדן - נראה בעיני, שסיפור עלילת הגביע מחזק מאוד את עמדת הסוברים שמגמת יוסף הייתה להתנתק מאחיו ולהשאיר אצלו רק את בנימין, ולא על מנת לבחון את יחס אחיו לבנימין.

מה חושבים אחי יוסף על בנימין בעת שהגביע נמצא באמתחתו? האם הם חושדים שבנימין אכן גנב את הגביע, או שהם יודעים שמדובר בעלילה? נראה שלא זה ולא זה נכון, ויוסף פעל באופן שהם מבינים שבנימין לא שלח את ידו בגביע ושהם נענשים בידי שמים.

יוסף מצווה לא רק לשים את גביע הכסף באמתחת בנימין, אלא גם ל"שים כסף איש בפי אמתחתו" (בראשית מ"ד, א'). כאשר האיש של יוסף משיג אותם, הוא מקפיד להתחיל לחפש אצל הגדול ולסיים בבנימין (שם, י"ב). אם כן, כל אחד מהאחים רואה ברגע שפותחים את אמתחתו את כספו, וכפי שכל אחד יודע היטב שהוא לא גנב את הכסף כך הוא גם מבין שבנימין לא גנב את הגביע. דבר זה מביא אותם למסקנה המתבקשת:

"מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים
מצא את עון עבדיך" (בראשית מ"ד, ט"ז)

האחים מבינים שיש כאן עונש א-לוהי על מעשה מכירת יוסף. שהרי, כבר בפעם הראשונה כשהם גילו את כספם באמתחתם דואג יוסף לכך שהם יראו בכך נס א-לוהי, וכשהם משיבים את הכסף נאמר להם:

"ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהים ואלהים
אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיהם כסףכם בא
אלי..." (בראשית מ"ג, כ"ג)

לכאורה, לדעת הסוברים שכל עלילת הגביע נועדה על מנת לבחון את האחים ואת יחסם לאחיהם, לא ברור מדוע יוסף פועל באופן שאחיו יבינו שבנימין חף מפשע. אם יוסף רוצה להעמיד במבחן את נאמנותם לבנימין, היה מתאים יותר לבחון האם הם ימסרו נפשם על בנימין גם במצב כזה שהם אינם יודעים בוודאות שבנימין לא גנב את הגביע.

ועוד קשה לשיטה זו, שהרי נראה שאם האחים לא היו עומדים במבחן ולא היו מוסרים נפשם על בנימין היה נגרם ניתוק מוחלט בינם ובין יוסף ובנימין, ומפשטי הכתובים נראה שהתוכנית המקורית של יוסף הייתה לשלח את כל אחיו לשלום לביתם והוא יישאר עם בנימין במצריים על מנת לבנות שם את ביתם כשליטים וכאנשי המעמד הגבוה

יוסף כוונה חיובית של רצון לאחד את המשפחה - לאחר שהאחים ובראשם יהודה יחזרו בתשובה (דבר שיוכיחו בנאמנותם לבנימין עד כדי מסירות נפש).

גם חנן פורת, בספרו "מעט מן האור", חולק ומתקומם כנגד גישתו של הרב יואל:

"עלי להודות כי פירוש זה של ר' יואל מעורר בי התקוממות עזה: וכי לא די לנו בשאלות המוסריות הקשות האופפות את פרשת יוסף ואחיו, שעלינו להוסיף עליהם עוד חשד שווא של יוסף באביו? עצם הנחת היסוד ש'שותל' ר' יואל במוחו הקודח של יוסף, כאילו ידע אביו על מכירתו, מפוקפקת לחלוטין. האם לא סביר יותר להניח שאחיו העלימו את המכירה מאביו אוהבו, ובכל מקרה האם על סמך "הוא אמינא" דחוקה כל כך, יכול היה יוסף לחרוץ משפט ולנתק מגע מאביו, בלי לדון אותו לכף זכות?"

חנן מציע פתרון, שלדבריו "הבריק" אצלו בעת עיון בסיפורו המופלא של ש"י עגנון "והיה העקוב למישור". בסיפור זה אווז מנשה חיים בפלך השתיקה ולא מתגלה לאשתו, לאחר שנחשב כמת והיא הותרה מעגינותה, משום שנישאה מחדש לאחר והוא לא רוצה להרוס את חייה וחי משפחתה. בצורה דומה מסביר חנן את פשר שתיקתו של יוסף, מתוך מגמה אצילה של "בל יהרס בית אבא". לפי הסברו, יוסף בוחר שלא להתגלות:

"לא מפני שחשד באביו שמא היה שותף למכירתו, אלא אדרבא, מפני שהיה ברור לו שאחיו הסתירו ממנו את הדבר. אך אם יתגלה יוסף לאביו ולאחיו, יקשה עד מאוד להסתיר את מעשה הפשע, ואז, אף אם לא יגרש יעקב את האחים מביתו בחמת זעם, לא יוכלו הם עצמם להביט בעיני אביהם ובעיני יוסף ויאלצו לעזוב את הבית בבושת פנים. או אז תיפרד החבילה וחזון בית ישראל יתנפץ לרסיסים - כלא היה. במבט לאחור מבין יוסף, כי גם לו חלק במשבר, ודיבוריו המתלהמים, הן בהבאת דיבת אחיו רעה והן בהתרברבותו בחלומותיו, הם שהביאו להתפרצות השנאה כלפיו. על כן מוטלת עליו החובה - כתשובת המשקל לדיבוריו - לתפוס בפלך השתיקה, כרחל אמו אשר שתקה ביום חופת לאה, לבל תבוש אחותה ותגורש מבית יעקב. באותן שנים ארוכות של ניתוק מבית אבא, אין יוסף יודע עדיין אם יזכה לשוב אליו אי-פעם, אך גומר הוא אומר בנפשו כי יהיה אשר יהיה, לא יביא עוד את דיבת אחיו רעה, ולא יביא לקרע בבית ישראל. הוא יוכל לשוב הביתה רק אם יבשילו התנאים אשר יאפשרו לו להשיב את שלום הבית ולא להרסו חלילה"

וחנן מסיים את דבריו:

"כמה גבורה וחסד גנוזים בשתיקה זו, כמה היא גדולה ... כמה עלינו ללמוד ממנה בימי מריבת

והעליון באימפריה המצרית. תוכנית זו השתנתה רק בגלל
נאום יהודה שגרם לכך שיוסף לא יכול היה יותר להתאפק.

גם העובדה שאנו שומעים בברור רב על כמיהתו של יוסף
לצאת מבור בית האסורים (ראה בראשית מ', י"ד-ט"ו), אך
אנו לא שומעים דבר על כמיהתו לשוב למולדתו ולבית
אביו מעוררת קושי. כמיהה זו לא מוזכרת ולו ברמז קודם
תקופת בית האסורים או אחריה, ורק בסמוך למותו כאשר
הוא מצווה את אחיו להעלות את עצמותיו לארץ נזכרת
שאיפתו לצאת ממצרים ולהגיע לארץ ישראל (בראשית נ',
כ"ד). עובדה זו מחזקת את הגישה שיוסף החליט באונס או
ברצון שהוא לא חוזר לארץ מולדתו.

ועדיין, צריכים בעלי הגישה החדשה לנמק מדוע פוגע יוסף
ביעקב שאהבו "מכל בניו" (בראשית ל"ז, ג'). על כך הם
משיבים, שיתכן שיוסף זוכר את העובדה שאביו גער בו על
חלומותיו ועל דבריו, ולכן הוא לא שולל את האפשרות
שאביו שלח אותו לאחיו השונאים אותו על מנת שירחיקו
אותו מבית ישראל. לא בכדי, מטעימים דעות אלו, יוסף
עונה (שם י"ג) בלשון אברהם אבינו הנשלח לעקוד את בנו
"הנני" (בראשית כ"ב, א'). ואף אם לא נקצין ונאמר שיוסף
חושד שאביו שלח אותו מלכתחילה לאחים על מנת
שיענישו אותו על גבהות ליבו, הרי שיתכן שיוסף כועס
בליבו על אביו שנהג בחוסר זהירות כששלח אותו לראות
את שלום אחיו – הרוצים ברעתו.

ואף על פי שהכנסתי את ראשי בין אריות שבחבורה, בטוח
אני שאלו ואלו דברי א-לוהים חיים, ולשתי הגישות יש
מקום בפשוטו של מקרא, ובמסרים החינוכיים שאנו
אמורים לקלוט ולהטמיע בליבנו ובקרבתנו בעת שאנו
קוראים את עלילת יוסף ואחיו.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב זאב ויטמן, תשע"ג *
* עורך: אורי יעקב בין *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
